

KAKO POMIRITI VJERNIČKO I GRAĐANSKO ILI PREVAZILAŽENJE TENZIJA U RAZUMIJEVANJU SVIJETA I ŽIVOTA

„I vjernice i građanke“, Zilka Spahić-Šiljak i Rebeka Jadranka Anić, TPO Fondacija i CIPS- Univerziteta u Sarajevu, 2009., Sarajevo

Knjiga „I vjernice i građanke“ koautorsko je djelo dr. Zilke Spahić-Šiljak i Rebeke Jadranke Anić i rezultat je projekta „Modifikacija društvenih i kulturnih obrazaca ponašanja muškaraca i žena u BiH“. Cilj modifikacije tih odnosa usmjeren je na provedbu 5. Cedaw konvencije. Kroz sve oblasti autorice ističu važnost uključenja žena u mirovne procese, te bitnost Rezolucije 1325. o ženama, miru, sigurnosti i neminovnosti religijskog aspekta i perspektive. „I vjernice i građanke“ podjednako zastupa pravoslavnu, katoličku i islamsku tradiciju sa izraženom simbolikom pomirenja vjerničkog i građanskog angažmana. Postojeće tenzije u odnosima vjerničkog i građanskog koncepta razumijevanja svijeta i života pokušavaju se prevazići.

Knjiga je podijeljena u četiri poglavlja:

1. Rodna ravnopravnost - pravni okvir (Ivana Dračo i Jasmina Čaušević), pravni instrumenti zaštite ženskih ljudskih prava,
  2. Rodna perspektiva - Katolička tradicija - Rebeka Anić
  3. Rodna perspektiva - Pravoslavna tradicija (Milica Bakić-Hayden u saradnji sa Marijom Grujić)
  4. Rodna perspektiva - Islamska tradicija autorice Zilke Spahić-Šiljak
- Autorice izražavaju žaljenje što iz objektivnih razloga, ograničenog roka i nemogućnosti pronalaska adekvatne saradnice nisu uključile perspektivu jevrejske tradicije, s nadom da će se taj propust nadoknaditi u nastavku rada na ovom projektu. To zapravo potvrđuje potrebu i neiscrpnost rada na ovakvim temama u dogledno vrijeme. Isključujući prvu temu, ostale tri (2., 3. i 4.) imaju istu strukturalnost i metode u pristupu, sa tri različita stajališta: katoličkog, pravoslavnog i islamskog. Kroz ova tri sagledavanja prezentirane su teme: dostojanstva žene, teorije rodni odnosa, rodni odnosi u braku i porodici, rodni odnosi u javnom životu, te posljedice rodni teorija na mirotvorstvo i djelovanje žene u izgradnji mira. Te kategorije sagle-

davaju se kroz Sveti tekst i različite teološke tradicije.

Poglavlje 4., autorice dr. Zilke Spahić-Šiljak temelji se na izvorima islamskog učenja i relevantnoj klasičnoj i savremenoj literaturi (Fikret Karčić).

Spomenuta Cedaw konvencija i UN rezolucija 1325. o ženama, miru i sigurnosti, povezane su i imaju karakteristike koje se nalaze i u temeljima islamske tradicije. Kako će se ta povezanost uočavati u mnogome zavisi o tumačenjima tih principa. Zbog toga postoje svojevrsne tenzije između religijskog i građanskog, što dovodi do razvitka univerzalističkih tumačenja rodni odnosa. Stoga, koriste se mišljenja muslimanskih autora/ica koji upravo zagovaraju univerzalističku perspektivu ljudskih prava.

Prva i jedna od temeljnih odrednica tih prava jeste dostojanstvo. „Žena i muškarac, po činu stvaranja, oduvijek su smatrani jednakima - sa istim darovima od Boga: duša (dio božanskog), razum i slobodna volja - na čemu se temelje dostojanstvo i integritet njihovih ličnosti.“ Žena je ipak, kroz povijest definirana u odnosu na čovjeka - muškarca, a muškarac poistovjećivan sa pojmom insan - čovjek.

U nastavku autorica se zadržava na dva preovladavajuća stava o dostojanstvu osobe: Univerzalistički (Abu Hanife) - jednakopravnost svih ljudi, i Komunalistički (Imami Malik, Šafi i Hanbel) - puno dostojanstvo osobe na osnovu religijskog identiteta. Dostojanstvo žene u Kur'anu i sunnetu argumentirano je mnogim kur'anskim ajetima, a takođe i kroz hadise u kojima Muhammed a.s često govori o očuvanju dostojanstva osobe. Poznat je hadis: „Ne ponižavajte druge ljude!“ Jednak tretman odnosi se i na ženu i na muškarca uz poštivanje slobode izbora i postulata pravедnosti. Jedno od pitanja koja se nameću je kako pomiriti religijski i sekularni koncept dostojanstva ličnosti? Predstavljene su dvije teorije posebno izražene u sferi bračnog i porodičnog života. Univerzalisti - koji preferiraju postojanje individualnih prava i sloboda koji se podjednako primjenjuju na sve ljude. Ta prava regulirana su u Općoj deklaraciji i drugim dokumentima o ljudskim pravima. Relativisti pak smatraju da su ti međunarodni akti lansirani iz zapadne kulture i civilizacije. Kao takvi oni se ne mogu u nekim kulturama sa specifičnim religijskim i kulturološkim normama pomiriti sa univerzalističkim konceptom individualnih ljudskih prava.

Zilka Spahić-Šiljak ističe ugledne muslimanske autoritete čija je zasluga pokušaj pomirenja islamskih i međunarodnih dokumenata, i osvjetljavanja univerzalnosti u učenju islama (Khaled Abou El-Fadl - profesor šerijatskog prava na UCLA Uni-

verzitetu u SAD, Fikret Karčić - ugledni bosanskohercegovački profesor šerijatskog prava, Asma Barlas - profesorica političkih nauka iz Čikaga, Fathi Osman - pensionisani profesor Princeton univerziteta u Americi, Abdullahi An-Na'im - profesor na Emory univerzitetu u Americi).

U tematskoj cjelini modela rodni odnosa, detaljno su obrađena i potkrijepljena tri teorijska tipa odnosa među spolovima: teorija podređenosti, teorija komplementarnosti i teorija egalitarnosti. Svaka od njih ovisno o dijelovima teksta koji su imali prioritet u tumačenju muško-ženskih odnosa, preovladavala je ne isključujući jedna drugu. Uočavamo nadopunu muškarca i žene, postojanje tipične muške i ženske naravi. Žena je prije svega majka i tu se ističe njena emotivna narav u formi suosjećajnosti.

U tom kontekstu autorica zapaža i ističe problem manjka literature na bosanskom jeziku početkom 1990. (knjiga „Brak i porodica“, Ismail i Izeta Haverić) - u kojoj se majčinstvo spominje kao ženina primarna uloga, a njen radni angažman samo je u nekim slučajevima opravdan i neminovan. „Niko ne spori da je majčinstvo iznimno važna uloga i dar za ženu, ali je problem kada se ova uloga postavlja nasuprot drugih uloga žene.“ Teorija egalitarnosti je za nas posebno značajna zbog izražene uloge bosanske uleme, reisa Džemaludina Čauševića sa naglaskom na obrazovanje žene i nekih drugih istaknutih alima. Njih autorica stavlja u sličan kontekst sa reformatorskim idejama Muhammeda Abduh, Rešida Ride, Kasima Amina i dr., te iz klasičnog perioda islama (Ibn Arebi, Rumi, Ibn Hazm). Podrazumijeva se jednak tretman i za žene i za muškarce u okviru punoće dostojanstva sa pogledom na biološke razlike. Žene i muškarci kao Božiji namjesnici na zemlji djeluju u okviru zajedničke etike prijateljstva i pomaganja. Odbacuje se stereotipno poimanje muško-ženske prirode i ističe mogućnost djelovanja uz međusobno prijateljstvo i zaštitu, promociju dobra i odvratanje od zla, obavljanje molitve, davanja u dobrotvorne svrhe i poslušnost Bogu i poslaniku Muhammedu a.s.

Rodni odnosi u porodici su bitna tematska oblast knjige. „I vjernice i građanke“; ona ističe brak kao instituciju, prava i obaveze koje on nameće, a koje su sa druge strane regulisane međunarodnim normama ljudskih prava. Iz braka takođe proističu specifični odnosi koji se ogledaju kroz odnose u porodici i bitnosti lijepog odnosa prema djeci što traži poseban angažman, ljubav, strpljenje i odgovornost. Autorica uz ovu tematiku govori o reproduktivnim pravima žena. Muslimanske zemlje koje su potpisale Cedaw konvenciju na član 16. stavljaju rezervu, jer ne žele ženama dati jednaka prava da slobodno i odgovorno odlučuju o

abortusu. Pojedini kur'anski izrazi (Qawama, Faddala, Našuz, Daraba, Qunut), obrađeni su uz detaljna objašnjenja, tumačenja i višeznačnosti uz oblast „Nasilje u porodici“. Ovaj problem nije izražen samo u jednoj religijskoj ili kulturnoj tradiciji, već predstavlja problem svih društava, kultura i slojeva. Ova knjiga daje doprinos u rasvjetljavanju nekih praksi koje se odnose na religiju i kulturu uz posebnu analizu poruka koje se vežu za islamsko religijsko naslijeđe. Zbog toga je korisno tumačenje gore navedenih kur'anskih riječi, radi boljeg razumijevanja suštine i kompletnog sadržaja. Uputstva imamima o borbi protiv nasilja u porodici je korisno štivo za sve one koji djeluju na bilo koji način u rješavanju problema nasilja u porodici. Savjeti: oslušivanje kako zajednica živi, učenje o problemima sa kojima se džemat susreće, djelovati (pro) aktivno u borbi protiv nasilja u porodici, prihvatanje da nasilje u porodici nije privatna stvar, pristupiti mu kao i svim drugim društvenim problemima, učiniti pomoć dostupnom i zajednicu pripremiti za situacije „nulte tolerancije“.

Rodna perspektiva u društveno-političkom životu ističe sljedeće podoblasti: obrazovanje kao temelj razvoja svakog društva. Posebno se ističe obrazovanje žene, jer se ono neminovno povezuje sa obavezama u porodici i donekle je uvjetovano njima, zbog toga žene često moraju birati između te dvije opcije. Cedaw konvencija traži eliminaciju obrazovne diskriminacije i da se osiguraju svima jednaki uslovi za obrazovanje. U islamskoj tradiciji nalazimo značajna imena žena koje su imale titule šejhe, profesorice, učiteljice... (Rabi'a Al Adawiyya, šejha Aiša b. Muhammed Salama Al-Havani, šejha Ruhla Al-Dunja, Fahrnunisa, Destine Hatun). Ipak, u nekim zemljama mnoge žene nemaju učešća u društveno-političkom životu, često ne mogavši pomiriti „religijsko i građansko naslijeđe“. Značajan dodatak ovoj temi su žene u prvoj muslimanskoj zajednici, Hatidža bint Huvejlid, Ummu Selema, Laila Al-Šifa bint Abdullah. Istaknute su njihove značajne uloge u prvoj muslimanskoj zajednici, ali se autorica s ništa manje pažnje dotiče i žena iz bliske muslimanske povijesti, ističući njihov značaj na političkoj sceni.

O posebnim ženama, njihovom angažmanu i aktivnom radu na izgradnji mira govori se u posljednjoj, petoj oblasti ove knjige. „Religije su uvijek bile korištene kao ideološka platforma za pokretanje ratova, ali isto tako i važan faktor izgradnje mira.“ Kur'an ističe bitne principe o razumijevanju i interreligijskom dijalogu. Muslimanski autori detaljno elaboriraju neke kur'anske koncepte, a autorica Spahić-Šiljak prenosi ih u ovoj knjizi kroz njihova pojedinačna mišljenja, sličnosti i razli-

ke. Sve više muslimanki radi na izgradnji mira, a za angažman na tom polju Širin Ebadi dobila je i Nobelovu nagradu, koja je zapravo prva muslimanka koja je dobila ovu prestižnu nagradu.

Tekstovi sadržani u knjizi „I vjernice i građanke“, „plod su dugogodišnjeg promišljanja, rada, istraživanja o religijskim i rodnim temama“. Dijalog između religijskog i sekularnog koncepta ljudskih prava, razbijanje stereotipa o muško-ženskom odnosu, angažmanu i potpomaganju, zajedničkom djelovanju, promidžbi mira i sl., teme su koje zasigurno nalaze svoje mjesto u ovoj knjizi. Ljudi ipak različito gledaju i tumače stvari oko sebe, pa će zbog toga svako različito čitati i razumijevati stvari. O toj mogućnosti autorica nam govori. Zajedničkim radom autorice zapažaju da je za mnoge građanke religijski identitet jako važan, ali da se o religijama malo zna i da se tretiraju stereotipne slike. Ono što je ovom knjigom između ostalog ponuđeno jeste mogućnost pomirenja religijskog i građanskog koncepta ljudskih prava.

Dr. Zilka Spahić-Šiljak diplomirala je na Fakultetu islamskih nauka u Sarajevu, magistrirala ljudska prava i demokratije u Jugoistočnoj Evropi na Univerzitetu u Bologni i Sarajevu, a na Univerzitetu u Novom Sadu odbranila doktorsku disertaciju iz oblasti interdisciplinarnih rodnih studija (teza: žene, religija i politika). Radi kao koordinatorica postdiplomskih religijskih studija u Centru za interdisciplinarnu postdiplomsku studiju (CIPS) Univerziteta u Sarajevu, te kao istraživačica u sferi gender/ rodnih pitanja u TPO fondaciji Sarajevo. Oblasti kojima se bavi, o kojima piše i predaje na Univerzitetu u Sarajevu su: ženska ljudska prava, rod i religija u monoteističkim religijama, ljudska prava i religija, politika i rod, nasilje u porodici, obrazovanje i religija, multireligijski dijalog i izgradnja mira. Objavila je nekoliko autorskih i koautorskih djela.

Belma BEŠLIĆ

IMPLOZIJA I/LI METAMORFOZA

POREMEĆENOST SVETA, Amin Maluf, sa francuskog prevela Vesna Cakeljić, Laguna, Beograd, 2009, 278. stranica

Amin Maluf, libanski pisac i novinar, koji živi i radi u Francuskoj, poznat je našim čitateljima po svojem romanu *Lav afrički*, ali i esejističkim djelima *Križari u očima Arapa* i *Ubilaci identiteta*. Maluf u svojim

djelima uspijeva pronaći onaj ekvilibrijum u kome se profinjeni književni izraz stapa sa filozofskim i angažovanim. Živeći dvije kulture, a priznajući samo jedno kozmopolitsko jastvo, Maluf često plijeni svojim „iskrenim i pomiriteljskim“ tekstovima. Jedan od njih svakako je i knjiga *Poremećenost sveta* koja je dobila prestižnu francusku nagradu *Knjiga i prava čovjeka* 2009. godine.¹ Prijevod knjige objavila je beogradska Laguna prije nekoliko mjeseci u veoma dobrom prijevodu Vesne Cakeljić.² Kao i prethodne knjige, *Poremećenost svijeta* jeste veoma detaljan, iskren i otvoren esej o vremenu u kome se nalazimo. Maluf inače opsesivno piše o fenomenu modernog svijeta još od ratnog iskustva iz Vijetnama, gdje je radio za vrijeme američke okupacije. U ovoj knjizi, pak, njegove misli o čovjekovom *ovdje i sada* dodatno se kristaliziraju. Problem XX i XXI stoljeća, Maluf gleda kroz prizmu varljivih pobjeda, zabludjelih identiteta i uobraženih istina, što su ujedno i naslovi poglavlja njegovog posljednjeg djela.

Poremećenost je opća i sveprisutna karakteristika našeg vremena. Maluf propituje njene korijene i posljedice najčešće kroz odnos Zapada i islamskog, odnosno, tačnije, arapskog svijeta.

Kako vrijeme nije saveznik modernom čovjeku, nego njegov sudija, Maluf poziva na odlučan stav i „moralni“ aktivizam naspram raširenog kriticizma i apatije. Stanje inertnosti prema njemu nastalo je kada su iščezli globalni blokovi i kada je na planeti o(p)stala samo jedna sila. U amfiteatru svijeta prestala je diskusija, a preovladao „američki/zapadni monolog“ u kojemu publika šuti, trpi, duboko u sebi negoduje i gomila negativnu energiju koja nagrizala njihovo biće. U takvoj atmosferi primjetno je „značenjsko klizanje“ od ideološkog ka identitetskom što, pak, obezbjeđuje dominaciju radikalizmu. Ma koliko se pričalo o pluralizmu i međusobnom zbližavanju kultura, „ljudska je civilizacija otišla u *moralni stečaj i bankrot*“. Ipak, to prema Malufu ne predstavlja nikakav alibi za apatiju i pristanje na konačni mračni scenarij.

Gledano kroz dijalektiku Zapada i Bliskog istoka, Maluf smatra kako se Arapi nalaze u posebnom historijskom paradoksu gdje generacijama elite u arapsko muslimanskom svijetu traže kvadraturu kruga – kako da se evropeiziraju, a da se ne potčine hegemoniji evropskih sila koje gospodare njihovom zemljom. S druge strane, tragedija zapadnjaka jeste u tome što imaju „prevaž-

¹ Maluf je dobio i *Gonkurovu nagradu*, najveće francusko književno priznanje, za roman *Tanisova stijena*.

² O izdavačkom refleksu i pronicljivosti bh. izdavačkih kuća izlišno je govoriti na ovome mjestu.